

El fons del sac

Plinio Martini

Traducció de David Nel·lo

Narratives

El fons del sac

Narratives

149

Títol original: *Il fondo del sacco*

© 1970 Edizioni Casagrande s.a., Bellinzona

© 2022 David Nel·lo, per la traducció

© 9 Grup Editorial SL, per l'edició

Angle Editorial

c. Mallorca, 314, 1r 2a B / 08037 Barcelona

T. 93 363 08 23

www.angleeditorial.com

angle@angleeditorial.com

Disseny de col·lecció i de cobertes: J. Mauricio Restrepo

Primera edició: octubre de 2022

ISBN: 978-84-19017-36-9

DL B 16970-2022

Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la seva incorporació a un sistema informàtic,
ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà,
sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes,
sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

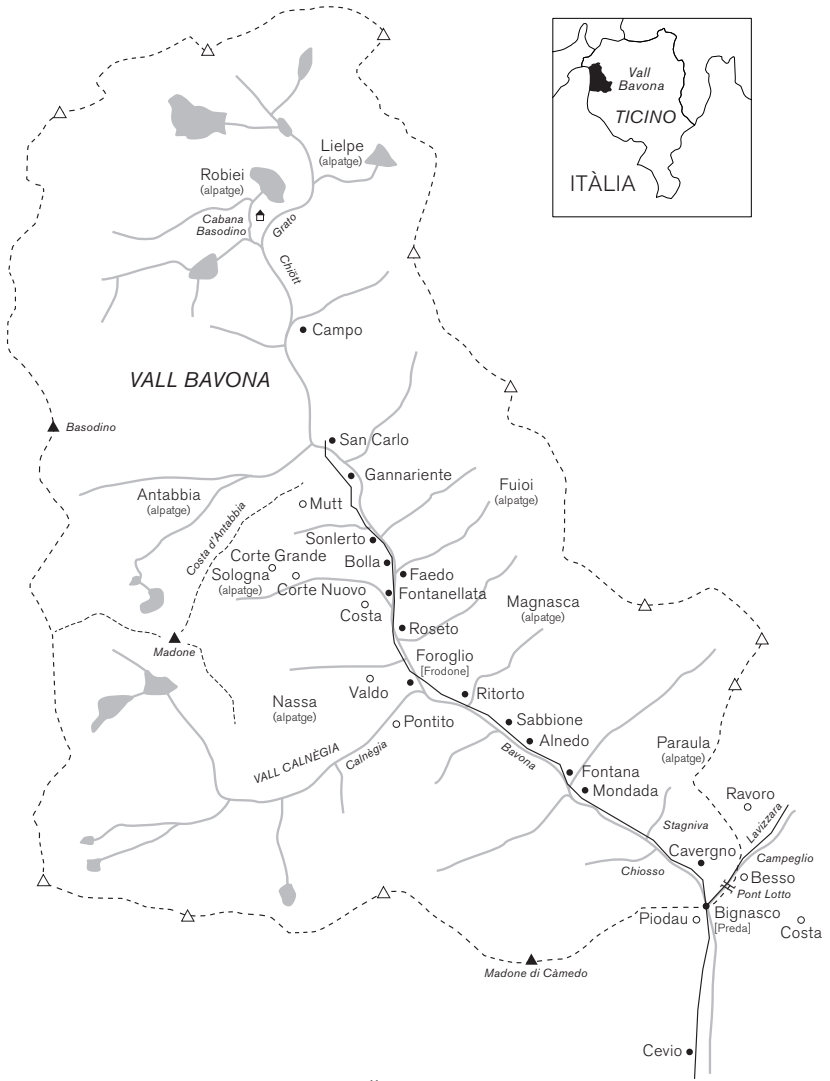
El fons del sac

Plinio Martini

Traducció de David Nel·lo

Angle Editorial

Vall Bavona (124 km²)

Advertència

Els fets que es narren aquí són gairebé tots reals. Els personatges, però, són fruit de la fantasia de l'autor; per tant, qualsevol identificació s'ha de considerar arbitrària, tret de Don Giuseppe Fiscalini, sacerdot que va fer-se càrrec de la parròquia de Cavergho durant una cinquantena d'anys.

No tornaré a Amèrica, potser fins i tot resistiré la temptació de fer-hi una escapada per saludar els amics; ja sé el que se sent quan es retroba la gent envellida i els llocs que ja no són el que eren. M'he de resignar. A hores d'ara soc un home que arrossega un munt de tristesa: la vida se m'ha convertit en un d'aquells diumenges d'agost quan et quedes sol a casa i tots els altres han marxat. I mentre miro per la finestra i veig les coses de sempre, penso que seria massa bonic de poder fer recular la vida com el comptaquilòmetres d'un cotxe, per posar-lo a zero, a l'estació el dia que vaig marxar, i hi havia la Maddalena: l'estació era una capsa de mistos col·locada al capdavant d'aquells rails de via estreta que teníem a la vall, i encara avui dia maleeix el trenet que se'm va endur. Si pogués tornar enrere, et juro que m'asseuria damunt de la maleta, caparrut com el vedell que no vol pujar més i l'han de deixar fer nit a mig camí de l'alt pasturatge. Però això són raonaments que penso ara; aleshores jo només era un marrec, i com que tenia el bitllet a la butxaca pensava que havia de marxar.

La Maddalena havia crescut entre nosaltres, però semblava una altra cosa; nosaltres no érem capaços ni de caminar normal, en canvi ella era d'aquelles criatures que quan passen pel carrer la gent es tomba i deixa de parlar; si ella reia o s'apartava els cabells de la cara, era com si ningú mai hagués rigut o alçat la mà d'aquella manera. Jo, a Caverigno, hi he tornat precisament per aquell record, i per llevar-me-la del cap potser n'he de parlar una vegada fins al fons, i començar des del principi per aplegar tot el que havíem patit aquí abans de marxar, la nostra vida d'aleshores, les bèsties el fenc les muntanyes els fems el mal d'esquena, i després del que era bo, perquè si he de ser just he de dir que també en vam tenir, d'això: potser em farà bé de buidar el pap fins al fons.

La Maddalena tenia un any menys que jo. Quan anàvem a escola era l'única que duia sabates de botiga, nosaltres hi anàvem amb uns sabatots i esclòps o descalços i tot, i les seves eren sabates altes amb els cordons encreuats fins a dalt de tot: potser jo havia començat a estimar-la per aquelles sabates i perquè tenia un coll fi que estirava damunt del quadern. I ella, sempre que sortia del banc del pupitre, sortia al passadís pel meu costat per mostrar-me la seva preferència, cosa que jo no hauria captat si no m'ho haguessin dit els altres: per part meva, m'acontentava d'ensumar mentre ella em passava a prop per sentir l'olor bona que deixava darrere seu. Després, un dia vaig saber que l'havien enviat a un col·legi pensionat a la Suïssa alemanya, notícia que vaig sentir de

dos que enraonaven pel carrer i jo passava innocent per allí; quan vaig tornar a casa feia una cara tal que la nostra mare em va ficar al llit amb el termòmetre sota l'axella. En els anys següents només la veia a l'església per Nadal, cada any més distant; de mica en mica vaig deixar de pensar en ella. En definitiva, havia fet les paus amb el meu cor.

Però un dia de març que ja esperava els permisos per marxar, i tornava de Preda¹ a Cavigno sota el sol del migdia, de sobte la veig al davant, que anava en la mateixa direcció, però amb el posat de qui espera algú en el camí. De seguida em va agafar vergonya dels meus pantalons bombatxos; hauria volgut esquivar-la, però per no coincidir m'hauria hagut d'aturar, perquè ella caminava molt a poc a poc, i a més tenia la sospita que ja m'havia vist. Però jo vaig alentir la passa com qui rumia alguna cosa.

—Hola, Gori —em va dir mentre li passava pel costat, com si ens haguéssim vist la nit abans, i feia cinc anys que no parlàvem.

—Hola —vaig dir jo, i ja tirava endavant.

—He sentit a dir que tens pensat d'anar a Amèrica —va dir, i em vaig haver de parar per no ser mal educat—. Es veu que tant te fan els que t'estimen —va dir encara, i vaig adonar-me que em buscava amb els ulls, però jo ja havia apartat la vista cap al riu.

1. Preda és en realitat Bignasco, un poble que queda a menys d'un quilòmetre de Cavigno. És l'únic topònim inventat del llibre, i indica un poble «pres» («preda» en italià) dels més baixos instints humans. (Totes les notes són del traductor.)

Li vaig respondre amb la cara mig girada:

—Si t'he de dir la veritat mai no he pensat que hi ha-
gués algú que s'interessés per mi.

—Potser mai no has mirat prou al teu voltant —va
respondre.

I jo em vaig quedar com un estaquirot, el cap acotxat;
mirava el riu i els prats de l'altra riba; estàvem completa-
ment sols, ella m'havia esperat, no podia fer el desagra-
dós i deixar-la allà. Aleshores em va dir en veu baixa:

—Te'n recordes del paperet que em vas donar a l'escola?

Que si me'n recordava? Al damunt hi havia un cor
bonic travessat amb els nostres dos noms, i a sobre unes
flames vermelles: la idea d'enviar-l'hi havia estat del Na-
tale, per fer que em castiguessin, però quan ella el va re-
bre, no el va entregar al mestre com feien les altres prim-
mirades, se'l va ficar a l'escot del davantal, sota el jersei,
i després es va girar cap a mi. Però que n'era passat de
temps.

—Encara el tinc —va continuar dient—. Al pensionat
el tenia dins del missal, i encara hi és.

És clar, el pensionat, la torre amb jardí, la cadena d'or
que travessava l'armilla de son pare... Avui dia la casa dels
Lopetro és com totes les altres, però llavors ens semblava
una autèntica mansió, sobretot perquè tenia aquell jardí,
on hi creixien els narcisos, les dàlies i altres flors segons
l'estació: nosaltres ja era molt si les nostres mares deixa-
ven un racó del camp per a quatre crisantems que durien
al cementiri el dia de Tots Sants. No, no m'havia de fer il-

lusions, entre ella i jo la separació era massa gran. I a més ara hi havia l'Amèrica pel mig. Vaig dir:

—Ja el pots llençar, aquell paperet.

—Per què, Gori?

Estava seriosa mentre esperava una resposta, i vaig gosar mirar-la als ulls, després de tant de temps.

—Maddalena —vaig provar de dir—, ja no som nens, i jo... Ho saps, que he d'anar a Amèrica a guanyar-me el pa.

—Em penso que no estàs content d'anar-hi —va fer ella.

Vam posar-nos a caminar, i jo em sentia malament, suava, vaig estar a punt de posar-me a cridar; per sort pas a pas havíem arribat al revolt, després ens haurien vist els del poble i tot hauria canviat. Però ella es va parar: per dir qualsevol cosa, com si volgués allargar aquell moment; va parlar del temps i va demanar-me si ja havíem dut les cabres a Roseto, i després ens vam quedar callats, i jo amb el cap cot em deixava mirar, malforjat com anava, la meva pana grisa, el seu cotó lleuger.

—Si que has canviat —em va dir corferida, i va afegir—: Però ets un jove ben plantat, saps?

Aleshores em vaig girar enrabiadament perquè pensava que ella em volia fer la gara-gara: però vaig veure que s'havia posat una mica vermella, estava guapíssima i ja no vaig entendre res. Darrere meu hi havia un gros cirerer amb l'escorça llisa; ara ja l'han tallat però n'ha quedat la soca, i pots pensar que cada vegada que hi passo me'l miro. Aquell dia també el mirava la Maddalena, i va dir:

—Seria tan bonic si encara fossis capaç de dibuixar un cor per mi. Potser damunt d'aquella escorça.

Aquella sí que no me l'esperava, i em vaig quedar de pedra mirant el cirerer, tan atabalat que ni vaig sentir que ella fugia. Jo també vaig arrancar a córrer pels camps encara humits de l'última neu; ara la cosa més important era de poder-li parlar una vegada més, i així, ella al davant i jo al darrere, corríem com dos nens que juguen a tocar i parar; encara la veig girant-se mentre reia. La vaig atrapar al reixat del jardí.

—No he acabat d'entendre la història del cirerer —vaig dir sense alè, alhora que aguantava el reixat que ella estava a punt de tancar, però sense pressa.

—Doncs així és inútil que t'ho expliqui —va respondre, i va escapar-se altra vegada, però de la porta estant es va girar per fer-me adeu, tota alegre. Va tancar, i jo per tornar a casa vaig fer una marrada pel camp; beneitó de cap a peus.

Però al poble una feina com Déu mana no es trobava, llevat a l'hivern, en què traginàvem els fems per a les dones que ja no podien més; ens pagaven un franc cinquanta de jornal, massa per a elles i massa poc per a nosaltres; de vegades arribaven als dos francs per als més forts, com jo, que als divuit anys feia un metre vuitanta i pesava en proporció. Ser alt i gros d'aquella manera, i no tenir ni un ral a la butxaca per poder dir ets meu, et gasto com vull, ni poder preveure una manera, la que fos, per guanyar-ne, per aprendre un ofici: però jo sempre estava atrafegat, el nostre pare no m'ha manat mai una feina que jo no m'hi escarrassés sense dir ni piu, i quan m'hauria pogut estar amb les mans a les butxaques, anava pels closos o refeia els marges dels camins de carro. Però mentrestant, darrere l'Antonio i jo els altres germans es feien grans, i ja haurien pogut fer la nostra feina als alpatges² i ocupar-se de les cabres.

2. *Alpe* en italià és un terme que apareix molt sovint al text i que, en general, fa referència als alts pasturatges. He decidit utilitzar-lo catalanitzat (*alpatge*) també a la traducció, perquè hi ha prou mostres d'ús en altres textos catalans que parlen de la vida dels pastors a la muntanya. La forma francesa és *alpage*, i és un mot corrent.

Quan hi havia alguna cosa bona per compartir, amb la mirada dels petits que s'aguantaven la respiració jo ja veia que havia de fer els talls més fins per distreure la gana; però la mare sense que es notés tenia ulls pertot, i sovint me'n separava una mica per després. D'amagat, m'ho havia de menjar. La nostra mare sospirava:

—No ho has de dir, Gori, no és culpa teva si ets més grossot que els altres; estàs fet igual que l'avi, que era un tros d'home. Amb aquest munt de fills, era natural de posar-ne un al món que se li assemblés.

Aquella semblança amb l'avi Benvenuti en un poble on la majoria era incapaç de dreçar bé l'esquena, una mica com els làrixs de les crestes, em semblava una bona cosa: però vaig començar a pensar que nostro Senyor n'havia fet un gra massa, un sentiment que em devia néixer per força perquè no parava de rebre empentes, a casa a l'escola i a l'església; fins i tot al llit em mortificava quan estirava les flassades, ara em tapava de cap, ara em tapava els peus, però no acabava de cobrir-me mai del tot. A la plaça els diumenges cantaven «Amèrica és llarga i ampla», i quan no podia dormir aquella tornada em turmentava; Amèrica, segons aquells que hi havien estat, semblava la terra de xauxa. Vet aquí que vaig començar a parlar-ne a l'Antonio, que era un panxacontent i que s'hauria quedat aquí per sempre més: vaig ser jo el que li vaig calfar el cap, i encara em reca, perquè ara ja veig que ell acabarà els seus dies a l'altra banda del mar.

La nostra mare havia portat dotze fills al món a una

distància gairebé exacta d'un any i mig entre l'un i l'altre; la Vittorina, la primera, va morir cremada als set anys; després veníem en fila l'Antonio, jo, la Maria, el Silvio, i tots els altres fins a la Margherita, nascuda uns quants mesos abans que l'Antonio i jo marxéssim. Com que dos van morir quan encara anaven faixats amb bolquers, de diftèria ens van dir, calculo que quan vam marxar devíem ser nou germans.

La Vittorina va morir quan jo rondava els quatre anys. Ja no recordo quina cara tenia o com era, d'ella no ha quedat ni una foto, i va anar així, i només va deixar una gran recança; m'imagino, però, que devia dur trenes i la faldilla llarga com totes les nenes de la seva edat —el vestit llarg també ens el posaven a nosaltres, als nens, fins als quatre o cinc anys, i era perquè resultava més pràctic. La nostra mare sempre deia que una nena com ella valia el seu pes en or, perquè als sis anys era molt entenimentada i ja podia ocupar-se dels petits. Aquell dia la nostra mare abans de sortir ens havia tancat a l'Antonio, a la Maria i a mi dins de l'habitació que escalfàvem amb l'estufa de pedra, i a la Vittorina l'havia deixada a la cuina amb el més menut al bressol. Havia anat a buscar aigua; la font era aquella de la plaça, i entre l'anada i la tornada i l'espera fins que la galleda no fos plena s'havia de menester un quart d'hora, i com que deixava el foc encès havia pres la precaució de tancar-nos, com devien fer sempre les nostres mames quan no ens lligaven a la corda. Però de la Vittorina se'n fiava,

és més, li havia dit que es fes càrrec del menut i de la llet que era al foc.

El que va passar va ser que quan la Vittorina va desenganxar el calderó de la cadena se li va encendre la roba; no se'n devia adonar de seguida, en veure les flames va sortir a fora corrents i cridant cap a la seva mare, però a l'aire lliure allò va prendre com una torxa; pobreta va caure, i encara es va poder alçar per acabar en braços de la mare, que havia corregut a cercar-la, però que ja havia fet tard.

Això són coses que ens van explicar després; l'únic que recordo de precís va ser el crit de la mare que vam sentir i l'enrenou de veus que no eren les nostres, i més tard recordo que quan ens van obrir des de fora, la casa era plena de dones enmig d'aquella gran pudor de socarrim. Però tu la deus haver sentida la nostra mare quan ho explicava de vella: encara es desesperava per aquella olla que havia deixat al foc i per haver arribat massa tard, només un minut, i mostrava les cicatrius que li havien quedat a les mans en l'intent d'apagar el foc de la seva nena.

Aquella pobra dona semblava predestinada, perquè pocs mesos més tard també li va tocar de trobar cremada la filla de la seva germana. Era a Roseto i es va dir: «He de pujar a casa de la Daria per veure què fan les seves nenes.» La Daria havia anat al riu a rentar. La nostra mare puja, i veu la casa plena d'aquell fum que coneixia tan bé; fa per entrar i obrir la finestra que li deixaria veure-hi més clar, i va ensopegar amb un farcell de parracs ennegrits del qual encara en va sortir un gemec.

Després d'aquell cas de Roseto la nostra mare no va cantar mai més a l'església ni a fora, llevat de quan era al costat del bressol per fer adormir els petits; llavors jo em quedava quiet darrere la porta i escoltava, i l'Antonio a Amèrica em va confessar que ell feia el mateix. Després d'allò no li va quedar ni l'esma d'anar a veure els nens morts dels altres; i quan les campanes tocaven a morts per un innocent, ella corria a tancar-se a l'habitació. Si he de dir la veritat, a mi aquell campaneig que sona mentre enterren una criatura encara avui dia m'omple d'una melancolia tal que em ficaria sota terra per no sentir-lo més.

Avui dia sembla que s'exageri, però en aquell temps les desgràcies al poble arribaven més sovint que les morts naturals. A part dels pobrets que se n'anaven en un tres i no res per grip pulmonia tisi galopant apendicitis en unes cases de misèria amb el metge que sempre tenia dificultats per arribar, cal dir que nosaltres teníem les muntanyes més costerudes del món: encara les hi tenim però ara ja és tota una altra cosa. Dalt de les muntanyes se'n morien cada any, i sempre érem nosaltres, els joves, els que ens hi jugàvem la pell; els vells com era just s'estaven al costat de l'estufa, i nosaltres havíem d'escalar les crestes darrere les cabres perdudes, tant si feia bo com si feia mal temps; i els que no anaven a la muntanya havien de pujar a les cornises per aplegar el fenc, que no era un risc menys fumut, sobretot al moment de llençar les xarxes plenes de farratge cap avall. Així, a la pobra Arcangela, que s'esperava a sota, li va tocar de veure arribar primer la filla a baix que el fenc. I després hi havia els esllavissaments i les allaus, les crescudes del riu que s'enduïa prats estables bèsties i de vegades gent i tot, com les dues dones de can Marca de la Bolla, que les van trobar

un mes després sota el llot perquè els corbs no deixaven de grallar en aquell lloc: recordo el detall ja que havia estat el nostre avi Benvenuti el qui havia vist els ocellots; hi havia passat algunes vegades després del desastre i sempre hi eren amb ganes damunt de la biga enganxada en el fang, i, desconfiats de mena, els corbs mai no se n'allunyaven gaire; el nostre avi va anar a dir als parents de les de can Marca que excavessin allí, i efectivament van trobar les velles al quart cop de pic.

Podria escriure un llibre amb tots els morts de desgràcia que vaig veure abans de marxar, a més a més dels que ens havien explicat per ensenyar-nos a ser prudents quan érem petits: parents nostres que havien caigut i s'havien ofegat, gent perduda a les crestes que trobaven massa tard, i gent que ja no s'ha trobat mai més; agafa la pobra Matilde, per exemple, que si no hi vam anar un centenar a cercar-la és com dir que no es va moure ningú; ens vam aviar amb les cordes dins de les gorges de la Lavizzara, per les esclotxes de Paraula, dalt de les cornises de Stagniva, per no res vam arriscar la pell un centenar, durant tres setmanes vam cridar i cridar per tots els congestos amb l'esperança que hagués sobreviscut a base de mirtils i aigua com ja havia passat amb d'altres: ens havíem posat d'acord que qui la trobés hauria estirat la corda del campanar, però la nostra vall per recórrer-la tota de dalt a baix per boscos i precipicis és pitjor que Austràlia, i quan ja hi havia la neu alguns encara buscaven al llarg del riu en cas que el baix cabal hagués deixat visible

un tros de vestit. De fet, alguna cosa sí que vam veure, i vam anar-hi a peu una altra vegada i vam baixar amb les cordes a la Gola del Lupo i al cap de dues hores de feinejar en vam treure una cabra.

Hi havia certs casos de canalla que sempre ens explicaven, com l'agonia d'aquell pobre que a sobre de Frodone va haver de morir després de trenta-cinc hores d'haver quedat esclafat fins a l'engonal sota una roca que no es podia enretirar; li duïen camamilla calenta des del poblet i li resaven el rosari i les oracions dels morts a la llum de les llanternes, també hi havia el capellà i mig poble, fins i tot havien baixat de les muntanyes per veure'l, ni tampoc he pogut oblidar mai la jove de Preda que el nostre pare va ajudar a baixar de Piodau: una penya havia esfondrat la teulada de la caseta on dormia amb sa mare, i una biga estreta l'havia travessada de banda a banda; havien serrat la bigueta per dur-la a baix a morir en el seu llit amb aquella fusta que la traspassava. De desgràcies n'ocorren a tot el món, per terra per mar i dalt de les muntanyes, però a nosaltres ens arribaven massa sovint, tantes que si un s'hi quedava per culpa d'una pulmonia que havia agafat als cims, els seus parents es consolaven dient que al cap i a la fi l'havien vist morir al seu llit. Les dones no és que patissin menys, però els embarrassos i els més menuts feien que s'haguessin de quedar a la vora de casa. I quan jo anava a escola la meitat dels meus companys ja eren orfes de pare o de mare: allí es veia el resultat d'estar sempre aferrats a les ginesteres.

No recordo que ningú morís per culpa d'un llamp, tot i que als alpatges quan bat el temporal es desencadena l'infern. Nosaltres ens apinyàvem estremits i resàvem el rosari, i una vegada, era de nit, tot d'un plegat vam fer un bot d'un metre: la descàrrega havia baixat pels pendents fins a terra, fent saltar de la paret les culleres de fusta i les branques d'olivera que ens havien protegit, l'olla que havia caigut del seu suport i s'havia vessat damunt del foc apagant-lo del tot, i nosaltres que ens buscàvem a les palpentes, espaordits davant d'aquella fi del món i dels crits dels petits, a més de la pudor d'un vedell cremat a l'estable del costat. Per sort els llamps són com els escurçons; solen fer més por que mal.

De la canalla val més no parlar-ne, mentre que els grans estaven enfeinats amb les seves coses, quedaven exposats a tota mena de perills; es cremaven mentre la mare havia anat a rentar la roba, s'abocaven a sobre l'olla bullent de la bugada sota els ulls dels qui els havien de cuidar, queien dels arbres, dels ponts i dels torrents, s'ofegaven a les fonts i als pous de cànem, es morien de diftèria i de la tos ferina, alguns morien perquè els havien criat amb penúries: però el capellà ens ensenyava que s'havien convertit en àngels i que cada família volia els seus.

Recordo una vegada que van morir dos bessons dels Tuni.

Avui dia els Tuni se'n surten prou bé, però aleshores era una casa de misèria; del Giovanni, que tenia la meva edat, explicaven que quan era petit i sa mare li dava

una llesca de pa, ell se la posava davant dels ulls i deia: «Mare, us veig.» Doncs bé, quan ja n'eren una dotzena a ballar-la magra, van arribar alhora aquells dos que no els necessitaven per a res: però paciència, els fills els envia el Senyor. Però en portar-los al món la mare havia perdut tanta sang que els petits que jugaven fora a la cuina havien vist el líquid que es colava per sota de la porta de l'habitació i van anar a buscar ajuda; el pare havia anat amb el bestiar i els més grans eren a escola, així que quan van venir els veïns van trobar la dona desmaiada amb els dos nounats al seu costat. Els pobres Tuní no tenien ni de bon tros els mitjans per criar-los i alletar-los com convenia: en aquells temps no hi havia la farina Nestlé, o ells no en tenien. Així que després de poques setmanes, ja érem a la primavera, els bessons van caure malalts de bronquitis, cada dia la respiració s'escurçava, quina pena sentir-los amb aquella ranera, deien, amb l'esperança que nostre Senyor mirés cap avall. De fet va morir el primer, i nosaltres vam anar a vetllar-lo a casa de la seva tia Carolina perquè hi havia més espai, i durant la vetlla també va morir el segon. Llavors el pare va dir a la filla gran que ara gràcies a Déu que ja podia dur el farcell a casa de la Carolina per col·locar-lo al costat de l'altre i cantar un tedèum.

I nosaltres vam cantar un tedèum de cap d'any.

Perquè, per dir-te com ho fèiem, a la celebració de sant Silvestre l'església retronava amb el nostre tedèum d'una manera que no l'he tornada a sentir mai més.

Miràvem sortir Don Giuseppe amb la capa pluvial de les ocasions solemnes, i la mà que li tremolava era més ampla que de costum amb l'encenser; cantàvem enmig d'aquella boira blavosa i davant del Santíssim: et lloem, Senyor, per la bona anyada, que és una gràcia, o per l'anyada miserable, que és una sort no haver-la rebuda pitjor; et lloem per les castanyes, els naps, l'aigua amb farinetes, i aquell que la vaca se li va estimbar et lloa perquè no li caigués també el vedell daltabaix. Tots en el fons teníem un motiu de lloança, els sans els orfes els malalts i els que havien de saltar-se els àpats, perquè encara estàvem vius per anar tirant amb les tribulacions d'aquells que havien passat a millor vida.

Però sobretot per als que morien acabats de néixer anava molt bé un tedèum en aquesta vall nostra de misèria, si els primers records d'aquells que campaven havien de començar sempre amb un esglai o un funeral, com m'havia passat a mi.